

IQTISODIY TAHLIL FANINING BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI

Xolov Kamronbek Djoxon o'g'li

Samarqand Davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'quvchisi

E-mail: kholovkamron@gmail.com

Annotatsiya: *Iqtisodiy tahlil, iqtisodiyot sohasidagi ma'lumotlarni tahlil qilish va boshqarishning bir metodologik uslubi hisoblanadi. Bu fan, iqtisodiyotni tahlil qilishda rivojlangan so'rovlar va muammolar uchun yechimlar topishga yordam beradi. Iqtisodiy tahlil fanlar bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiyot sohasidagi ma'lumotlarni tahlil qilish va yoritishni o'z ichiga olgan fan hisoblanadi. Bu fanlar orasiga matematika, statistika, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot, hisobot va audit, iqtisodiy antropologiya, iqtisodiy geografiya, iqtisodiy tarix va boshqalar kiritilishi mumkin. Bu fanlar iqtisodiy tahlilga yordam beradigan asosiy qo'llanmalar va tahlil usullarini o'rganishga yo'naltiriladi.*

Kalit so'zlar: *Iqtisodiyot, bozor iqtisodiyoti, rejali iqtisodiyot.*

Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida iqtisodiy tahlil fanining boshqaruvdagi o'рни ortib bormoqda. Iqtisodiy tahlil fani boshqa fanlar zamirida vujudga keldi va ko'pgina fanlarga nisbatan yangidir. Iqtisodiy tahlil fani mustaqil fan sifatida shakllandi va rivojlanmoqda.

Shunga qaramay, respublikamiz mustaqillikka erishganidan keyin iqtisodiy tahlil fani mazmuni va tarkibi jihatidan tubdan o'zgardi. Rejali iqtisodiyot sharoitida barcha fanlar singari iqtisodiy tahlil fani ham rejaning bajarilishini nazorat qilish, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, yuqoridan ko'r-ko'rona tushirilgan rejani asoslashga qaratilgan edi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy tahlil haqiqatdan ham amaliyotda xo'jalik yurituvchi subyektlarga, mulk va ish egalariga xizmat qiladigan bo'ldi. Oldinlari korxonalarining xo'jalik faoliyati yuqori tashkilot va davlat nuqtai-nazaridan tahlil qilingan bo'lsa, endilikda bevosita shu korxonaga, uning mehnat jamoasi va mulk egasi nuqtai-nazaridan tahlil qilinadigan bo'ldi. Biroq, barcha holda ham davlatning manfaati hisobga olinmadi. Chunki, bozor iqtisodiyoti sharoitida ham korxonaga bilan davlat o'rtasidagi aloqalar erkin ravishda o'zaro manfaatli iqtisodiy munosabatlarga asoslanadi.

Hozirgi bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiy jarayonlar va munosabatlardagi bunday o'zgarishlar har bir fan va iqtisodiy mexanizmlar mazmunini sifat jihatidan yangilashni, tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo qilmoqda.

Iqtisodiy tahlil xo'jalik munosabatlardagi obyektiv zarurat talabidan kelib chiqqan aniq fan bo'lishiga qaramasdan boshqa fanlardagi umumiy qonuniyatlar, usul-uslublar, tamoyillar kabilarga rioya qiladi. Ya'ni, ko'pgina fanlar bilan o'zaro bog'liq. Jumladan, iqtisodiy tahlil umumiqtisodiy nazariya fani bilan bevosita aloqadordir. Chunki, obyektlarni iqtisodiy tahlil qilish umum iqtisodiy qonunlarga asoslanadi va umum qabul qilingan

kategoriyalardan foydalaniladi. Umum iqtisodiy nazariya fanida kategoriyalar va atamalarning mohiyati hamda mazmunini ochib beriladigan bo'lsa, iqtisodiy tahlilda esa ushbu kategoriyalar va atamalar fanning usul-uslublaridan foydalangan holda turli tomondan o'rganiladi. Misol uchun, mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi kategoriyasini oladigan bo'lsak, umum iqtisodiy nazariya fanida ushbu kategoriyani mohiyati va mazmunni nimadan iborat ekanligi, qanday aniqlanishi, tarkibi nimalardan iborat bo'lishini bilib olishimiz mumkin. Iqtisodiy tahlil fanida esa mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi ko'rsatkichini davrlar, ularning tarkibidagi o'zgarishlar hamda o'zgarishlarga ta'sir etgan omillar va shu kabilar bo'yicha tahlil qilishimiz mumkin.

Tabiat, jamiyat va tafakkurni rivojlanishi haqidagi falsafiy ta'limotlar ham tahlilda foydalaniladi, ya'ni umumiy rivojlanish, o'rganilayotgan jarayonga dialektik qarash va hokazolar.

Iqtisodiy tahlil fani quyidagi fanlar bilan o'zaro aloqadordir:

- Buxgalteriya hisobi va audit;
- Ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish;
- Mikro va makroiqtisod;
- Rejalashtirish (biznes reja tuzish);
- Statistika va informatika;
- Moliya, bank, soliq masalalariga taaluqli fanlar bilan;
- Iqtisodiy matematika va kompyuter asoslari fani bilan;
- Huquqiy fanlar bilan;
- Tabiiy fanlar bilan va hokazolar.

Buxgalteriya hisobi mulkchilikning va xo'jalik yuritishning turli shakllaridagi korxonalar faoliyatini yalpi, uzluksiz va hujjatlarga asoslangan holda aks ettirish tizimidir. Tahlilda ushbu tizimda shakllantirilgan ma'lumotlardan keng ko'lamda foydalaniladi. Demak, mazkur fan iqtisodiy tahlilni eng asosiy axborot bazasi bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiy tahlilning "Buxgalteriya hisobi" fani bilan ikki tomonlama aloqasi borligi hammaga ma'um. Bir tomondan, xo'jaliklar faoliyatini iqtisodiy tahlili ana shu fanni rivojlanishi natijasida ajralib chiqqanligi va eng muhimi buxgalterlar birinchi bo'lib iqtisodiy tahlilni qo'llagan bo'lsa, ikkinchi tomondan, iqtisodiy tahlil jarayonida qo'llanadigan axborotlarning ko'pchiligi asosan buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridir. Buxgalteriya hisobini rivojlantirishda o'z navbatida iqtisodiy tahlil ham katta yordam ko'rsatmoqda: buxgalteriya hisobi tizimi, registrlarning shakli va mazmuni, hujjat aylanish tartibi va boshqa shunga o'xshash masalalar tobora takomillashib bormoqda.

Moliya, bank, soliq, investitsiya, qimmatli qog'ozlar, birja ishi sohasidagi fanlar bilan iqtisodiy tahlil bevosita bog'liq. Chunki, korxonalar faoliyati davlat byudjeti bilan majburiy hisob-kitoblar, kredit olish va ularni to'lash, investitsiyalarni jalb qilish yoki ularni sotish, qimmatli qog'ozlar bozorida faol ishtirok etish, birja va bozordagi holatni uzluksiz o'rganish bilan chambarchas bog'liq. Ushbu faoliyatlarni iqtisodiy tahlil qilish ularning o'ziga xos

jihatlarni bilishni talab qiladi. Bu esa, iqtisodiy tahlilning samarali bo'lishida muhim ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalari va informatika fanlari asosida iqtisodiy tahlil ishlari dasturlanib, kompyuter vositalarida ular amalga oshiriladi. Bunda iqtisodiy tahlil fanining usul va uslublari, belgilangan maqsad va vazifalar axborot texnologiyalari va informatika fanlari talablari asosida dasturlanadi. Kompyuterlar yordamida amalga oshirilgan tahlil ishlari o'ta tez va aniq bajariladi hamda mutaxassislar mehnatini yengillashtirib beradi.

Yuqorida qayd etilgan boshqa fanlar ham iqtisodiy tahlil fani bilan bevosita bog'langan. Korxonalarining faoliyatini tahlil qilish bevosita yuqori tashkilotlarning vazifasi ham bo'lib, ular korxonalarining hisobotini tasdiqlaydilar hamda ularning ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini baholab, tegishli qarorlar qabul qiladilar.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. -T.: «NORMA», 2012.
2. O'zbekiston Respublikasining «Korxonalar to'g'risida»gi qonuni, 1991-yil 15-fevral.
3. O'zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi qonuni, 1996-yil 30-avgust.
4. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi qonuni, 2000-yil 26-may.
5. Vahobov A.V., Ibragimov A.T., Ishonqulov N.F. «Moliyaviy va boshqaruv tahlili». /Darslik. -T.: Sharq, 2005.
6. «Iqtisodiy tahlil nazariyasi» /Darslik: N.F.Ishonqulov va boshq. -T.: «Sano-standart», 2014-yil. 336 b.